

Kik azok a Braunhaxlerek?

Az első német telepesek 1698-ban érkeztek Óbudára, szám szerint tizenheten. Jórészt nőtlen fiatalemberek voltak. 1698 és 1750 között három hullámban – az úgynevezett *Schachtell* – újabb emberek érkeztek Németországból. A legtöbben Baden Württemberg tartományból, kisebb részben Bajorországból, a II. József idején történő betelepítésekkor osztrák területekről, főleg Tirolból érkeztek. A betelepülő németek magukkal hozták terményeiket, főleg szőlővesszőt, de nem utolsósorban hitüket, szorgalmukat, leleményességüket. Megérkezésükkor egy törökök által feldúlt, felperzselt, elpusztított területet találtak. Temetetlen halottak, állattemek heverték mindenhol, nagy volt a fertőzés- és járványveszély. Emberfeletti munkával igyekeztek megfelelő életkörülményeket teremteni. Munkájukhoz ingyen földet és adókedvezményeket kaptak.

Az Óbudára települőknél a *Zichy* gróftól kapott földterületeken a szőlőkultúra elterjesztése és művelése lett a fő feladatuk. Az itt új otthonra lelt németek ragadványnevet (braunhaxler) is munkájuknak köszönhették. Ez szó szerinti fordításban barnacsülkűt jelent. A cipő az egyszerű emberek számára ugyanis nem volt megengedhető, ezért a szőlős kertekben mezítláb, vagy papucsban, feltűrt nadrágszárral, szoknyával dolgoztak, miáltal a szél kicserzette, a nap barnára sütötte a lábszárukat. *A szóbeszéd szerint egy igazi Braunhaxlernek barna lábbal kellett világra jönni* – írta róluk Krúdy Gyula.

Az élet – az óhaza katolikus hagyományainak megfelelően – először a Szent Péterről és Szent Pálról elnevezett templom környékén fekvő utcák házaiban indult meg. Óbuda legrégebbi utcái mind a mai napig őrzik a braunhaxlerek fő megélhetési munkáinak emlékét (Szőlő utca, Szőlőkert utca, Solymár utca). Az ekkor épült jellegzetes épületek 1967-ig, a panelházak építéséig tükrözték a város német jellegét.

A szőlőművelés magával hozta a fejlődést, sok óbudai kocsmá nyílt, ahol a gazdák saját boraikat árúsíthatták, de megjelentek szép számmal a különböző foglalkozások, a hentes és mészáros, valamint a borbélymesterség képviselői is.

A családon belüli munkamegosztás szerint az asszonyok a házimunka elvégzése mellett ellátták az aprójószágokat, a férfiak pedig a földeken dolgoztak és a nagyobb jószágok gondozása tartozott rájuk. A gyerekeknek is megvolt a maguk feladata, mert

egyrészt szükség volt a munkájukra, másrészt időben meg kellett tanulniuk, hogy mindenkinek van kötelessége. A kocszmákban vagy az üzletekben a tulajdonos felesége és a női családtagok szolgáltak ki, mosogattak, takarítottak.

Ennek a fejlődésnek vetett véget az 1880-as években a *filoxéra* (a szőlőgyökértetű keltette végzetes elfertőződés – *a szerk.*), amely iszonyatos pusztítást hagyott maga után. Az optimistább gazdák megpróbálkoztak újabb szőlőtelepítésekkel, főleg az Arany-hegyen, mivel ott a szőlő kevésbé pusztult ki, mint máshol. A szőlősgazdák legjobb igyekezete ellenére sem sikerült a filoxéra előtti „aranykor” új-játermetése, ezért korábbi életüket gyökeresen meg kellett változtatniuk. Mivel saját szőlőjük már nem volt, máshonnan szerezték be a bort, a kiskocsmákban és kisvendéglőkben „vett” borokat árúsítottak. Ezekben a kiskocsmákban, vendéglőkben zajlott a társasági élet, különféle asztaltársaságok alakultak, melyek rendszeres összejöveteleket tartottak.

A szőlőtermelésre már alkalmatlan területeken más terményeket, gabonát termesztettek, így aztán elterjedt az állattenyésztés, elsősorban a marhatartás. A megtermelt tejet könnyen el lehetett adni az ekkor divatba jött óbudai kávéházaknak és a lakosságának. A tehéntartó gazdák a tej értékesítését nagyrészt saját maguk végezték. Főként családjuk asszonyaira és lányaira hárult ez a kötelesség, akiket a köznyelv *milimáriként* emlegetett. Jelentőssé vált a sertés- és baromfitenyésztés is. Az új termények és az egyre bővülő állattenyésztés révén Óbuda lakosságának élelmiszerellátását minden tekintetben jól biztosították. Az iparosodás térhódításával az egykori szőlősgazdákból kialakult egy iparosodó réteg, amely főképp a mezőgazdasághoz és az állattenyésztéshez szükséges eszközök előállításával foglalkozott.

A XIX. század utolsó negyedében a legelők nagymértékben csökkentek, mivel az 1870-s évektől a helyükön kertészetek alakultak, 1878-ban az Üröm- és Csúcs-hegyet is felparcellázták, majd művelés alá vették. A legeltetés tehát fokozatosan csökkent, majd teljesen felszámolódott. Az óbudai mezőgazdaság megszűnését a megváltozó társadalmi-gazdasági körülmények is felgyorsították. A szőlők nagyarányú pusztulása következtében sokan elszegényedtek, s a fejlődő gyárparban találtak megélhetést. A munkaalkalmak, lehetőségek köre bővült a kapita-

lizálódó fővárosban, és a gyerekek már nem folytatták feltétlenül az apjuk foglalkozását. Az új gyárak létesítése, a már meglevők terjeszkedése, a magán-építkezések, a Rómaifürdő felépülése, új temetők létesítése mind-mind csökkentette a mezőgazdaságilag hasznosítható külterületet. Óbudán számos ipari létesítmény lelt otthonra. Egymás után alakultak az üzemek: a téglá- és a dohánygyár, az Óbudai hajógyár, valamint a textiliparhoz tartozó Goldberger, a textilfestő és selyemkikészítő gyárak, melyek sok embernek biztosítottak megélhetést.

A két világháború között lassan elterjedt és divatba jött modernebb, városiasabb szokások közepette az óbudai németek továbbra is próbálták megtartani hagyományaikat, ez azonban egyre kevésbé sikerült. Nagyon nehéz évek következtek számukra, hiszen az óbudai és békásmegyeri németiség a II. világháború után három – életüket szokásaikat alapjaiban megrendítő – megpróbáltatás érte, melynek következtében nem sokan tudtak a szülőföldjükön megmaradni.

1945 januárjában, Budapest még zajló ostroma idején a 16-45 év közötti férfiakat elhurcolták, „jóvátételként” kényszermunkára vitték a Szovjetunióba. Az orosz katonák azt terjesztették, hogy csak egy kis munkára (*malenkij robot*) viszik őket. A Vörös Hadsereg elsősorban a német lakosú településeken szedte össze a civil lakosságot, így Óbuda szinte teljes lakosságát gyalogmenetben hajtották a Duna mentén, majd Romániából már marhavagonokban folytatták az utat a nagy Szovjetunióba. A fagyos téli halálmenetben az elhurcoltak közel egyharmada vesztette életét a fagyok, az éhezés és járványok miatt. Másoknak a Donyeck-medence, az Ural vagy Szibéria lett a sírja. Akik visszatértek 2-8 év kényszermunka után, többnyire súlyos betegen, azok sem meséltek soha családtagjaiknak, az ott átélt eseményekről.

1946-ban a *kitelepítési* rendelet következtében a „kollektív bűnösség” elvét gyakorlatra váltva Békásmegyer lakosságának mintegy 95%-át űzték el szülőföldjükről, otthonaikból. A kitelepítettek fejenként legfeljebb húszkilós batyuval, otthonaikat, házukat, állataikat, minden itthoni ingóságukat hátrahagyva, marhavagonokban utaztak Németországba. Nem várták őket tárt karokkal, nagyon sokáig „ungarische Zigeuner” (magyar cigányok) volt a nevük. Nagyon nehezen, s csak jó néhány év után fogadták be őket, látva, hogy milyen szorgalmasan, egymást segítve dolgoznak.

Az 1967-1977 közötti *városi szanálási program* jelentette a következő csapást. Ennek keretében Óbuda régi lakórészeit földig rombolták, az ősi óbudaiak többségét a főváros távolabbi kerületeibe költöztették. Óbudán a szovjet típusú házgyár futószalagon állította elő az egyforma tíz-tizenötemeletes panelházak elemeit. Ezek hihetetlen gyorsasággal nőttek ki a földből. Budapest más kerületeiből költöztettek ide családokat, így Óbuda lakossága szinte „pillanatok alatt” kicserélődött. A braunhaxlerok, akiket kiragadtak kisvárosi – majdhogynem falusi – környe-

zetükből, ahol már nemzedékek óta éltek, úgy érezték, mintha az anyaföldből szakították volna ki őket.

Az 1990. évi rendszerváltozás újabb, ezúttal kedvező változást hozott a nemzetiségek életébe. A kisebbségi törvények megalkotása után lehetővé vált, hogy Óbuda-Békásmegyeren (Budapest III. – mintegy 130 ezer lakosú – kerületében) is Német Kisebbségi Önkormányzat jöjjön létre. Az első kisebbségi választások (1994) után megalakult testületnek *dr. Fehérvári József* vezetésével szinte a semmiből kellett elkezdni a munkát. Nagy segítséget nyújtottak a német nemzetiségi oktatás beindításához, összeállították a mai napig érvényes tevékenységi programot. *Dr. Fehérvári József* évtizedeken át az óbuda-békásmegyeri és a magyarországi németek kultúrája, hagyományai, anyanyelve megőrzéséért dolgozott.

1994 óta működik a Braunhaxler Óbudai Német Hagyományokat Ápoló Egyesület is. Az egyesület megalakulását nagy örömmel fogadta a helyi lakosság, megalakulás óta „kéz a kézben” működik a Német Nemzetiségi Önkormányzattal, közösen szervezik és bonyolítják programjaikat. Egyesületünknek 35 fős énekkara és 16 fős táncsoportja működik. A Dalkör fellép minden világi és egyházi rendezvényen, s annak lebonyolításában is aktív szerepet játszik. A Braunhaxler táncsoport öt éve alakult, sok rendezvényen szerepel, meghívásokat kap. Már negyedik alkalommal vesz részt az *Europeade* rangos fesztiválon, ahol a Magyarországi német tánc-kultúrát ismertetik meg az Európa minden országából érkező csoportokkal. Ez a fesztivál mindig más európai városban, több mint kétszázötven csoport, mintegy hatezer ember részvételével évenként kerül megrendezésre. Az egyesület feladatának tekinti az egyházi vonatkozású műemlékek helyreállítását is. Többek között felújította a Kiscelli kálvária stációit és restauráltatta a Szentháromság szoborcsoportot is. Ez utóbbit a Szentlélek téren a millicentenárium

évében, 2000. június 24-én a kétnapos Óbudai búcsú keretében – Óbuda-Békásmegyér testvérvárosa, Billigheim-Sulzbach küldöttségének részvételével – Őminenciája, dr. Karl-Josef Rauber pápai nuncius szentelte fel.

Könyvek, kiadványok, naptárak

Az egykor itt élt braunhaxlerok életét, szokásait, hitét, mindennapjait egyesületünk tagja, Gálosfai Jenőné, Óbuda-Békásmegyér Önkormányzata, a Német Kisebbségi Önkormányzat és a „Braunhaxler” Egyesület támogatásával kiadott három könyve ismerteti meg a mai Óbuda-Békásmegyér lakóival. A kétnyelvű *Németföldről gyalogszerrel, tutajon* a németek bevándorlását, letelepedését mutatja be, a *Kockás abrosz, jó kadarka* című könyv a híres óbudai kiskocsmák emlékét eleveníti fel, míg az *Óbuda régi ízei* című kötet a ma is elkészíthető receptek révén már-már feledésbe merült ízekkel gazdagítja étkezési kultúránkat. A *Szülőföldünk, Békásmegyér*, az *Unser Heimatsdorf Krottendorf* és *Holevász Katalin Chronik unseres Heimatortes, Krottendorf* című könyv az egykori Békásmegyert mutatják be. Lipp Mónika, nagyszüleinek ajánlott munkájában (*Művészet a XVIII. századi Óbudán*) Óbuda-Békásmegyér XVIII. századi barokk és rokokó műemlékeit, s a hozzájuk kapcsolódó történeteket mutatja be, korabeli források segítségével. Az egykor volt Óbudát az 1998 óta évről évre kiadott „Braunhaxler” *nosztalgianaptár* hozta vissza a felejtés homályából.

Sváb hagyományos rendezvények felelevenítése és megemlékezések

A 2014-ben 20 éves jubileumát ünneplő „Braunhaxler” Egyesület a műemlékek restauráltatása mellett fontosnak tartotta, hogy megemlékezzen a második világháborút közvetlenül követő időszak civil áldozatairól is, de legalább ilyen fontosnak ítélte a hagyományos sváb rendezvények felelevenítését is.

Megemlékezés a malenkij robotra elhurcolt áldozatokról – A kényszermunkára a Szovjetunióba hurcolt civil lakosság azon kisebb részéhez tartozók, akik három, öt vagy még több évnyi fogság után testileg, lelkileg megtörten, betegen hazatérhettek, sokáig még családon belül sem beszélhettek megpróbáltatásairól. Nem szólhattak erről hozzátartozóik sem, akik évekig mentek ki a pályaudvarokra a hazaérkezőket szállító vonatokhoz, reménykedve, imádkozva, hát ha az ő családtagjuk is közöttük van. Tiszteletükre 1995-ben a Német Nemzetiségi Önkormányzat és a „Braunhaxler” Egyesület kétnyelvű emléktáblát helyezett el a Városháza falán. A malenkij robotra elhurcolt óbudai civil áldozatokra minden év januárjában szentmisével emlékezünk a Szent Péter és Pál Főplébánia templomban, majd utána közösen átvonulunk a Fő térre, ahol ünnepélyes keretek között megkoszorúzzuk az emléktáblájukat.

Megemlékezés a Németországba kitelepített lakosságról – A Németországba kitelepített békásmegyeriekre minden év márciusának első vasárnapján szentmisével emlékezünk a békásmegyéri Szent József-templomban, melynek falára a Német Nemzetiségi Önkormányzat és egyesületünk 1995-ben kétnyelvű emléktáblát helyezett el. Ezt az emlékező szentmise után minden alkalommal ünnepélyesen megkoszorúzzuk.

Hagyományos sváb batyus bál – A farsang a mulatságok időszaka. Régen ilyenkor levágták a disznókat, a bor már a hordókban volt, a bálokra mindenki hozott magával kóstolót: enni- s innivalót, süteményeket. Ezeket a finomságokat batyuba kötve hozták magukkal, és kínálták barátaiknak, rokonaiknak, asztalszomszédjaiknak. Ez a szokás még ma is él, az asztalok roskadoznak finomabbnál finomabb ételek, italok, sütemények súlya alatt. És elmaradhatatlan az sramli zene, ahogy a késő éjszakáig tartó tánc is. Ezt a rendezvényünket mindig a Békásmegyéri Községi Házban tartjuk.

Kétnyelvű, német-magyar Keresztútjárás – 1995-től kezdődően minden év Nagypéntekén 16 órakor indul a menet a Szent Margit Kórház Kiscelli úti bejáratától. A stációknál felváltva magyarul és németül imádkoznak s énekelnek mindazok, akik elfogadják az egyesület meghívását.

Hagyományos Óbudai Búcsú – Óbuda méltán híres eseménye volt a Főplébániatemplom védőszentjének a búcsúja Szent Péter és Pál napján. Eredetileg a templom körüli területen rendezték, a szokásos árusokkal. Sramlizene, mézeskalácsos, ringliszópil csábította az ifjabbakat és idősebbeket. A búcsú családi ünnep is volt, a messze idegenbe szakadt családtagok is hazajöttek erre az eseményre. Hosszú-hosszú évek kényszerű szüneteltetése után 1995-ben – tehát az egyesület megalakulását követő évben – rendeztük meg először a felújított Óbudai Búcsút. Az első „újkori” esemény még három napra esett: péntek déltől vasárnap estig tartott. A Flórián téri nagy parkban, három színpaddal, sörsátrakkal, árusokkal, remek műsorral zajlott. A következő évben már nem kaptuk meg az engedélyt a Flórián térre, ezért attól az évtől a Fő téren tartottuk meg a már csak két napos programot. Néhány éve aztán az a megtiszteltetés érte egyesületünket, hogy az Óbudai Búcsú bekerült az Óbudai Nyár rendezvénysorozatba. Az Óbudai Búcsú első napja mindig a nemzetiségeké. Ilyenkor lépnek fel Óbuda-Békásmegyér német nemzetiségi óvodásai és iskolásai. Az egyik fénypontnak a nemzetiségi kórustalálkozó számít, melyen kezdetben csak német nemzetiségi együttesek vettek részt, később azonban már szlovák, majd néhány éve lengyel nemzetiségi együttesek is. A nemzetiségi kórustalálkozó házigazdája a „Braunhaxler” Dalkör. Hagyományos sramlizene várja a látogatókat. A búcsú második napján is változatos programokkal, gyermekműsorokkal, koncertekkel, vetélkedőkkel, népművészeti kirakodóvásárral várjuk vendégeinket.

Nemzetiségi Adventi Est – Hosszú évek óta minden év decemberének harmadik csütörtökén a Békásmegyeri Községi Házban bensőséges adventi estet rendezünk. Eredetileg német nemzetiségi adventi est volt, azonban először szlovák énekkarok, majd három éve lengyel nemzetiségi kórus is csatlakozott hozzánk. Így most már az est keretében Óbuda-Békásmegyer német nemzetiségi óvodásai és iskolásai mellett, szlovák és lengyel nemzetiségi együttesek is fellépnek. E rendezvény házigazdája szintén a „Braunhaxler” Dalkör. A meghitt hangulatú műsor végén valamennyi szereplő a színpadon közösen – négy nyelven: magyarul, németül, szlovákul és lengyelül – elénekli a Csendes éjt, majd a résztvevők az asztal mellett folytatják a közös karácsonyvárást.

Krumplibúcsú – A budai polgárok hagyományos megemlékezése volt az 1838-as nagy pest-budai árvízről, amikor óriási elöntött területek lakói vál-

tak az elszabadult jeges ár áldozataivá. (Az Óbudai Szent Péter és Pál Főplébániatemplomban, valamint az Újlaki templom falán is emléktábla jelzi, hogy milyen magas volt a vízszint.) A veszélyben lévő, mindenét elvesztő lakosság a budai magaslatokra menekült, ahol sváb gazdák és vendéglősök sült krumplival és libazsírral látták vendégül a menekülőket. Az Óbudai Krumplibúcsút az elmúlt évek során számos vendéglőben rendeztük meg, így – többek között – a Radeberger sörözőben, *Romer* Bandi bácsinál, a Sipos vendéglőben (Fő tér), a Vasmacsában, de az utóbbi években a Rozmaring Étteremben tartjuk.

Egyesületünk nevét őseink iránti tiszteletből választottuk, tudva hogy ez egyben kötelez is bennünket: őriznünk, ápolnunk kell és továbbadnunk a következő nemzedéknek a ma még – és már újra – meglevő gazdag hagyományokat.

Demmel József

Egy pest-budai káplán kirándulásai

Jozef Viktorin, a visegrádi váromok és a szlovák-magyar megbékélés kérdése¹

Tibor Pichler szlovák filozófus a következőképp beszélt a XIX. századi szlovák társadalomról: „szlovák társadalom a szó szociológiai értelmében nem létezett. Ez nem jelenti, hogy ne létezett volna „társadalom” – szlovákul beszélő személyek tömegei szociálisan differenciált rétegekkel és szervezetekkel, de tény, hogy nem létezett a magyarországi társadalomtól intézményesen elkülönülő szlovák társadalom.”² Ez, másképp fogalmazva azt jelenti, hogy a szlovák anyanyelvű nemesek, értelmiségiek, iparosok, parasztok nem alkottak együtt egy egységes nemzeti társadalmat, hanem külön-külön tagozódtak be az össz-magyarországi társadalmi rétegekbe.

Ugyanez mondható el a XIX. századi pest-budai, majd budapesti szlovákságról is. Óriási különbségek voltak itt is az egyes, szlovák anyanyelvű emberek között társadalmi, vagyoni vagy épp kulturális szinten, a nemzethez, mint elképzelt közösséghez való viszony szempontjából és egy sor más okból is. Hogy csak egy példát említsek: ugyanúgy szlovák anyanyelvű volt több, felső-magyarországi vármegye főispánja, akik évente akár hónapokat is Budapesten tölthettek az országgyűlés felsőházának magyar nyelvű tárgyalásain,³ mint ahogy azok a szlovák idénymunkások, cselédek, napszámosok vagy kőművesegédek, akik a jobb megélhetés re-

A szerző a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete (Békéscsaba) és Historický ústav SAV (Bratislava/Pozsony) munkatársa.

ményében érkeztek a fővárosba, mégis egy világ választotta el őket egymástól. A budapesti szlovákság történelméről tehát meglehetősen nehéz lenne egységes narratívában beszélni,⁴ s talán célravezetőbb, ha megpróbálunk egy-egy személyiségen, egy-egy életúton keresztül bepillantani a világukba. Itt persze nem feltétlenül arról van szó, hogy egyéni élet-történeteket önmagukért kellene rekonstruálnunk, hogy összeálljon egy teljes kép, hanem akár arról is, hogy egy-egy életút leírásával megragadhatóvá, láthatóvá válnak bizonyos társadalmi jelenségek.⁵ Ha például egy olyan férfi életét vizsgáljuk meg, akit diákkorában szlovákságáért üldöztek, akit 1848-ban a magyar hatóságok pánszlávizmus vádjával vizsgáltak ki és vetettek börtönbe, és akit ennek ellenére mi magyarok úgy ismerünk, mint aki nem csak restauráltatta, de egyúttal magyar nemzeti emlékhellyé is alakította a visegrádi várat, akkor például a többes nemzeti identitás ma már szinte elfelejtett jelenségét tárhatjuk fel.

Előadásomban tehát ezt a jelenséget próbálom meg körbejárni egy életút bemutatásával. Az előadás első részében bemutatom a szlovák nemzeti mozgalom egyik kiemelkedő képviselőjét, a XIX. századi szlovák nemzeti irodalom legfontosabb háttérszemélyiségét, Jozef Viktorint. A második részben pedig bemutatom azt a katolikus papot, aki az 1870-es években *Ötvös* József kulturális miniszternél kezdeményezte és megszervezte a visegrádi várromok restaurálását, és akit Viktorin Józsefként ismerünk. A harmadik részben pedig megpróbálom feloldani azt az ellentmondást, ami a két történet között feszül.

Jozef Viktorin

Jozef Viktorin 1822-ben született nem messze Nagyszombattól. Első iskolaévei kivételével felszenteléséig Nagyszombatban tanult, ott végezte papi tanulmányait is. Önéletrajza szerint szlovák nemzeti öntudata is e városban, néhány évvel a szeminárium megkezdése előtt bontakozott ki: „[az 1830-as évek végén] kezdett bennem valamiféle, még nagyon homályos nemzetiségi érzés megnyilvánulni, mert amennyire vissza tudok emlékezni, többször történt, hogy iskolatársaimmal két pártra, tehát magyar és szlovák pártra szakadtunk s egymás ellen harcoltunk.”⁶ Bár a szemináriumban szlovák tájékozódása miatt vizsgálat alá vonták, 1847 januárjában mégis pappá szentelték, és Szenicen lett káplán. Itt jó barátságba került a szomszédos Hlboké község evangélikus papjával, Jozef Miloslav Hurbannal is,⁷ aki a magyar nyilvánosság előtt már akkoriban is elsőszámú „pánszláv” közellenségnek számított. Viktorint, önéletrajza szerint e kapcsolat miatt, nyolc hónap után – mintegy büntetésként – áthelyezték Nádas községbe. Itt érte őt 1848 tavasza, amikor is a magyar hatóságok zsidóellenes pogromok szervezése és pánszlávizmus vádjá, illetve általánosságban hazaellenes tettei miatt letartóztatták. A katonák hívei szemé láttára vitték el, és Pozsonyban börtönbe zárták, ahonnan csak Windischgrätz

katonái szabadították ki 1848 decemberében, amikor elfoglalták a várost.⁸

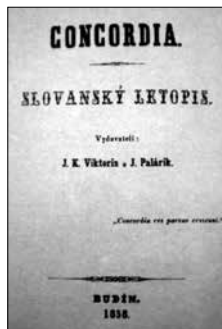
Viktorin, miután 1848 szeptemberében kiszabadult, még Nádasra tért vissza, nem sokkal később azonban Szokolcára, 1852-ben pedig a fővárosba helyezték. Először Óbudán, majd Budán volt káplán egészen 1866-ig. Pest-budai évei azért jelentősek, mert egy aktív szlovák kör élt itt ekkor, amelynek támogatásával fontos projekteken dolgozhatott.

Ezek közül a legnagyobb jelentőségű Ján Hollý jókői emlékművének felállítása volt. Hollý a szlovák irodalomtörténeti kánon szerint az első igazán jelentős, szlovák nyelven alkotó költő volt. Viktorin már Hollý halálának első évfordulóján, 1850-ben is szervezett egy zártkörű megemlékezést. Nyilvános gyűjtésre felszólító felhívást is közzétett, de kezdeményezése igazán csak akkor kapott lendületet, amikor Pestre került. Itt egy intézőbizottságot alakított, s amikor összegyűlt a megfelelő mennyiségű pénz, megbízta a Pesten élő, szlovák származású szobrászt, Vavrinec *Dunajskýt* a mellszobor elkészítésére. Az emlékmű felállítása egyértelműen és szinte kizárólagosan Viktorin érdeme volt, sőt az ünnepélyes szoboravatást sikerült az első igazi, nyilvános szlovák nemzeti ünneppé alakítania. Maga Viktorin célzatosan kiemelte, hogy a vidék, Jókó környéke, illetve a szlávok jelképének tekintett hársfák árnyékában álló síremlék elhelyezkedése alkalmas arra, hogy az arra járó felidézzék „Szlovákia” történelmét.⁹

1858-tól kezdve hosszú időn keresztül a szlovák irodalom szervezésébe fektette energiái jelentős részét. Először barátjával, Ján *Palárikkal* közösen jelentette meg a *Concordia* című évkönyvet, majd nem sokkal később Viktorin, immár egymaga, adta ki az almanachot, a címet *Lipa-ra*, azaz Hársfára változtatva. Ezek az évkönyvek a korabeli szlovák irodalom csúcsteljesítményei. Itt jelent meg először a korszak, sőt az egész XIX. század egyik legjelentősebb regényírója, Ján *Kalinčiak* legfontosabb regénye, a *Reštavrácia*. A Lipa oldalain voltak olvashatók a kor két legjobb drámaírójának, Ján Paláriknak és Jonáš Záborskýnak színdarabjai, és az akkori legjobb lírai alkotók alapvető művei. Az almanachon túl gyűjteményes kiadásban közre adta Ján Hollý és Andrej *Sládkovič* verseit, s több kötetben a már említett Záborský életművét is.¹⁰

1863-ban, amikor a XIX. század legkiemelkedőbb szlovák kulturális intézete, a *Matica slovenská* létrejött, második számú alapító tagként lépett az egyesületbe. Mindeközben élénk kapcsolatban volt az orosz és a délszláv irodalom képviselőivel, aminek köszönhetően 1863-ban a charkovi egyetem szenátusa tiszteletbeli taggá választotta, s később megkapta az orosz Szent Anna-rend második fokozatát is.¹¹

1866-ban Visegrádra helyezték, immár plébánosnak. A szlovák kortársak és a szakirodalom ezt is az egyházi hatóságok büntetéseként értelmezték: egyrészt, hogy 44 éves koráig kellett várnia, mire saját plébániát kapott, másrészt, hogy elhelyezték Visegrádra, egy magyar-német helységbe, hogy

ne folytathassa veszélyes, pánszláv tevékenységét. Szlovák kortársai azt hangsúlyozták, hogy ekkortól melankolikus lett, kivonult a szlovák közéletből, és élethelyzetét sokan összekötötték nyolc évvel későbbi, 1874-es öngyilkosságával is.¹²

Viktorin József

1866-ban tehát új plébános érkezett *Visegrádra*, Viktorin József, akinek az egyik első teendője volt, hogy saját költségén utat csináltasson az áthatolhatatlan erdővel körbevett romokhoz. A következő lépése az volt, hogy egy aranyozott vaskeresztet állíttatott – szintén saját költségén – a visegrádi vár közelében *Zách Klára* emlékének. Hatalmas ünnepséget szervezett az átadás köré, ahol ő maga *Arany János* versét szavalta, és elénekeltette a szózatot s a *Rákóczi-indulót* az egybegyűltekkal.¹³ Az új plébánosnak fontos célja volt ezzel az ünnepséggel: fel akarta hívni az ország, a közvélemény figyelmét *Visegrádra* és a vár szerepére a magyar nemzeti múltban. Nem sokkal később fogadta őt *Eötvös József* vallás- és közoktatásügyi miniszter is, akit sikerült meggyőznie arról, hogy a magyar állam fedezze a helyreállítás költségeit. Hamarosan a legjobb magyar művészet-történészek, régészek és építészek vizsgálták meg a romokat, *Eötvös* pedig több mint százezer forintot különített el az újjáépítés céljaira, ami akkoriban elég jelentős összeg volt. Gyűjtés is indult, és Viktorin kezdeményezését például a népszerű *Türr István*, *Garibaldi* egykori tábornoka, is támogatta.¹⁴ A cél érdekében Viktorin magyar és német nyelven könyvet is adott ki.¹⁵ Ebből tudhatjuk, hogy a megvalósult felújításnál is nagyobb léptékű elképzelései voltak: azt szerette volna, hogy a várromok közelében lét-

rejőjön a nagy magyar nemzeti panteon, vagyis a legjelentősebb magyar politikusok, hadvezérek, művészek temetkezési helye. Bár ez utóbbi végül nem valósult meg, egyértelmű, hogy Viktorin volt az, aki az erdővel benőtt visegrádi várromokat magyar nemzeti emlékhellyé alakította. Neki köszönhető tehát, hogy a látogatók, kirándulók, talán nem túlzás azt mondani, hogy immár 150 éve *Visegrádhhoz* a dicső középkori nemzeti múlt, a magyar történelmi nagyság képzetét kötik.¹⁶

A szlovák-magyar megbékélés emlékműve?

Hogyan oldható fel ez az ellentmondás, ami *Jozef Viktorin* jórészt *Pest-Budához* köthető szlovák nemzeti munkássága és *Viktorin József* magyar nemzeti tevékenysége között feszül?

Egyrészt segít, ha eltávolodunk a nagy nemzeti narratíváktól, az utólagos magyarázatoktól, és megpróbáljuk az életutat a maga belső logikája szerint értelmezni. Sokszor elhangzott például, hogy *Viktorin* szlovák nemzeti tevékenysége miatt, büntetésből helyezték el újabb és újabb plébániákba, és *Visegrádot* is büntetésül kapta. Valójában azonban ezeket az állításokat nem lehet igazolni. *Viktorin* általában véve is egy nyughatatlan természetű, és a katolikus egyházi hierarchiával nehezen megbékélő, a kereteket mindig szűknek érző pap volt. *Szenicen* például katolikus káplánként tüntetőleg csak az evangélikus elit társaságaiba járt el, és alig titkolt viszonyt folytatott egy evangélikus kisasszonnyal¹⁷ – úgy vélem, ez komolyabban járult hozzá az áthelyezéséhez, mint az, hogy szlovák újságot olvasott, vagy hogy épp *Hurbannal* barátkozott. 1848-as bebörtönzésével kapcsolatban is el kell mondani, hogy

a zsidók elleni izgatás vádját végül az osztrák hatóság is megalapozottnak találta. Visegrádra helyezését pedig ő maga kérte,¹⁸ hiszen régebről ismerte a várost – óbudaí káplánként kirándult is a romokhoz, még hozzá gőzhajón.¹⁹ Az sem elhanyagolható, hogy az egyházi hatóságok szlovák nyelvű katolikus néplap alapításával akarták megbízni: ha hazafisága iránt kétségek lettek volna, aligha őt bízták volna meg ezzel.²⁰

Az életút szempontjából lényeges tényező az is, hogy Visegrádra kerülése egybeesett életének egy fontos töréspontjával. A szlovák irodalmat az 1850-es évek agóniájából, tespedtségéből, teljes tétlenségéből gyakorlatilag egymaga rántotta ki.²¹ Fiatalkori barátja, Jozef Miloslav Hurban azonban nyilvánosan rátámadt, és egy írásáért a szlovák közösség vallásos, erkölcsös meggyőződésének a rombolásával, a szláv ideálokhoz és a szabadsághoz való viszonyának gyengítésével vádolta meg. A két, egyébként is heves természetű férfi között eddigre már komoly ellentétek alakultak ki a szlovák politika lehetséges céljait, illetve a valláshoz való viszonyt illetően. Viktorin beleállt a küzdelembe – és veszített. Néhány hibás lépése után a teljes szlovák nyilvánosság ellene fordult – még azok is, akik írói karrierjüket egyedül neki köszönhették.²² Nem csoda, hogy ezek után feladta szlovák irodalomszervező tevékenységét, és kiemelkedő szervezőtehetségével egy másik projekt, a Visegrádi várromok restaurálása felé fordult.

Ezzel kapcsolatban pedig azt fontos elmondani, hogy Viktorin elképzelése szerint valószínűleg ez a nemzeti emlékhely nem csak a magyar, hanem a szláv nemzeti múlt, a közös hazában élő többféle nemzetiség együttélésének jelképé lett volna. Pontosán tudjuk ugyanis, hogy – akárcsak legközelebbi barátja, Ján Palárik –, mélyen és őszintén hitt az 1860-as évek magyar liberalizmusában és abban, hogy a magyar alkotmányos keretek között a szlovákság is fejlődhet és erősödhet. Azt is tudjuk, hogy ő maga elsősorban szláv erősségként, a középkori szláv múlt emlékeként tekintett a várra, a romok restaurálását tehát a magyarság és a szlovákság történelmi együttélése szimbolikus erejű tettének tekintette. „[Viktorin] feladatának tartotta, hogy Vysehrad [sic!] várának maradványait, a szláv hatalom ezen ősi emlékét és Magyarország királyainak erősségét a feledés romjaiból a tisztelet, a történelmi megbecsülés és a hazafias értékelés napsugarára emelje.”²³

Az 1870-es évek első felében, az említett Palárik, illetve Deák és Eötvös halálával azonban alapvetően változtak meg a magyar politika nemzetiségi elképzelései, s azokkal együtt a magyar-szlovák viszony is. Ezt még maga Viktorin is megélte, sőt, súlyos betegsége ellenére érzekelte is. Erős fejfőrcsei közepette, 1874 elején ugyanis végrendelkezett, és tekintélyes, a szlovák irodalomra hagyandó vagyonát kimenekítette az országból. Végakarata szerint ugyanis a vagyon legnagyobb részét egy cseh irodalmi egyesület kapta meg, amely azonban csak kezelhette azt, és öt évvel később át kellett volna adnia

a Matica slovenskának, ha az zavartalanul működik. Csakhogy Viktorin nem véletlenül volt ilyen óvatos: halála után ugyanis egy év sem telt el, amikor a Maticát bezáratta a magyar kormányzat.²⁴

Kutatói szempontból azonban nem önmagában ez a tragikus végkifejlet a legérdekesebb, hanem az a társadalmi jelenség, amire rávilágít. A XIX. század Magyarországnak ugyanis – ma már szinte érthetetlen és teljesen ismeretlen – jellemzője volt a párhuzamosan megélt nemzeti identitások, a szlovák-magyar kettős identitás tömeges jelensége. Elitrétegek, a nemesség, a honoráciorok, az értelmiség több ezer fős csoportjai vallották magukat öntudatos szlováknak és magyar hazafinak egyszerre. Ennek a keretei ugyan egyre inkább szűkültek, de maga a jelenség sokáig a hétköznapi valóság részét képezte, és végleg csak valamikor Viktorin halála idején, az 1870-es évek közepén tűnt el.

Jegyzetek:

¹ Az itt közölt szöveg a Honismereti Szövetség által, a Budapesti Honismereti Társaság és Budapest Főváros Levéltára közreműködésével 2018. április 19-én Genius loci – Budapest és nemzetiségei címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. Az előadás alapjául szolgáló tanulmány szlovák és magyar nyelven is olvasható: Demmel József: Výtlet do minulosti maďarského národa? Slovenské životné dielo Jozefa Viktorina a vysehradské hradné ruiny. In Acta historica Neosoliensia. Tomus XVIII/2015. – Banská Bystrica: Belianum.

Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2015. 100–123. Ford.: Alica Kurhajcová; Demmel József: Kirándulás a magyar nemzeti múltba? Jozef Viktorin szlovák életműve és a visegrádi várromok. In: Századok, 2015/3. 149. évf. 535–556.

² Tibor Pichler: Národovci a občania: o slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava, VEDA, 1998. 10.

³ Radvánszky Antal, Zólyom megye főispánja például azzal indokolta meg, hogy miért írt szlovák nyelvű verseket, hogy amikor Pesten a „magyarok” között van, mindig megszállja valami „szlovák szellem”, ami aztán versekben nyilvánul meg. A versek kézírata a Szlovák Nemzeti Könyvtárban található: Slovenská národná knižnica, Archív literatúry a umenia, sign.: B 305.

Nyomtatásban közölte: Rehor Uram: Zemianské veršovnicki slovenski. Z veršov Varšianskeho (Baróna Antona Radvánszkeho) Slovenské pohľady, 1895. 315–320.

⁴ Erre leginkább az olyan összefoglaló nagymonográfiák lehetnek alkalmasak, mint Luboš Kačírek alapos és pontos, a pest-budai szlovákok történetének számos aspektusát feldolgozó kötete: Luboš Kačírek: Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850–1875. Kor/ridor Knihy 8. Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, Békéscsaba, 2016.

⁵ Erre a legutóbbi időből jó példa: Szeghy-Gayer Veronika: Felvidékből Szlovénzkó. Magyar értelmiségi útkeresések Eperjesen és Kassán a két világháború között. Pozsony: Kalligram, 2016.

⁶ Archív Spoločnosť Svätého Vojtecha, Trnava. Fasc. 50, č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 8–10.

⁷ Egyik cikkében kiemelte például, Hurbanra utalva, hogy: „a Slovenské pohľady nagyrabecsült szerkesztő urának a

szomszédságában lakom, akitől a fiatal legény a nemzet és a mi életünk fejlődésére tekintettel sokat nyerhet.” Jozef Karol Viktorin: Zo Senice. In: SNN, 1847. március 12. 168. sz. 671. ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 23–24.

⁸ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 22–29.

⁹ Jána Hollého Spisy Básnické. So životopisom a zprávou o pomníku i spisoch jeho sporiadal a vydal Josef Viktorin. Tretie, opravené vydanie. Pest, Lauffer&Stolp, 1863. VII – XVI. Jozef Viktorin: Ján Hollý. In: Concordia. Slovanský letopis. J. K. Viktorin a J. Palárik. V Budiné, Nákladom vydavateľov, 1858. 87–132.

¹⁰ Jána Hollého Spisy Básnické. So životopisom a zprávou o pomníku i spisoch jeho sporiadal a vydal Josef Viktorin. Tretie, opravené vydanie. Pest, Lauffer&Stolp, 1863.; Spisy básnické Andreja Sládkoviča. V B. Bystrici. Nákladom Eugena Krčmériho, 1861.; Jonáša Záborského Lžeditrijady čili búrky Lžeditrijovské v Rusku. Predstavené v deviatich Básňach dramatických. Vydal Josef Viktorin. Pešť-Budín, 1866. Jonáša Záborského Básne dramatické. Vydal Josef Viktorin. V Pešti, 1865.

¹¹ Letopis Matice slovenskej, 1870. Turč. Sv. Martin, Kníhtlačiarstvo-účastinársky spolok, 1870. 135 – 159. Popovič, Anton: J. K. Viktorin a P. A. Lavrovskij. Poznámka o charakte slovensko-ruských literárnych stykov v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: Slovenská literatúra, 1957. 3. sz. 395–398.

¹² Jozef Miloslav Hurban: Jozef Viktorin. In: Cirkewní Listy, 1874. július 31. 16. szám. 223–224. Škultéty, Jozef: Palárik a Viktorin. Na storočnú pamiatku ich narodenia. In: Slovenské pohľady, 1922. 4. sz

¹³ Viktorin József: Visegrád hajdan és most. Egykori királyi vár és székváros története s leírása különös tekintettel a várromok megóvására. Pest, 1872. 46.

¹⁴ Viktorin József: A visegrádi várromok fenntartása s restaurációja pártolóihoz. Magyar Állam, 1871. augusztus 2. 175. sz.

¹⁵ Viktorin József: Visegrád hajdan és most. Egykori vár és székváros története és leírása, különös tekintettel a várromok megóvására. Buda, 1872. (németül: Pest, 1872).

¹⁶ Az emlékezet helyeiről lásd Pierre Nora alapművét: Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok. Budapest, Napvilág, 2010.

¹⁷ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 22–29.

¹⁸ Rusnáková, Helena: J. K. Viktorin viharos élete. Nové Zámky, Matica slovenská, 2012. 53.

¹⁹ Jozef Viktorin: Vyšegrad. Opis historicko – topografický. In: Concordia. Slovanský letopis. J. K. Viktorin a J. Palárik. V Budiné, Nákladom vydavateľov, 1858. 172–192.

²⁰ ASSV Fasc. 50. č. 53. Szent István Társulat Jozef Viktorinnak, 1862. szeptember 15.

²¹ Mésáros, Július: Kultúrne snahy Slovákov v matičnom období. In: Dejiny Slovenska III. (Od roku 1848 do konca 19. storočia). Bratislava, VEDA, 1992. 597.

²² Sokol, 1864. június 30. 12. sz. 238–240.; K povšimnutiu. In: Sokol, 1864. július 15. 13. szám. 258–259. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/26#id2590733#ixzz3QUmAUtRt Letöltés ideje: 2016. január 12.

²³ J. R. [Jozef Ráth]: Jozef Viktorin. In: Národné noviny, 1874. július 25. 87. sz.

²⁴ ASSV, Fasc. 160. č. 1.

NEMZETISÉGGUTATÁS ÉS HELYTÖRTÉNET 2.

Szakmai digitalizálási konferencia az Országos Idegennyelvű Könyvtárban

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) 2018. április 21-én rendezte meg *Nemzetiségkutatás és helytörténet 2. Szellemi-kulturális kincsek, könyvtári dokumentumok és digitalizálás* címmel konferenciáját, melynek feladata az volt, hogy a ma a könyvtárszakmát érintő egyik legfontosabb kérdésről, a digitalizálásról folytasson szakmai vitát. Az OIK országos irodalmi, nyelvészeti, zenei, valamint nemzetiségi szakkönyvtár, és nemzetiségi szakkönyvtárként a nemzetiségi szak- és szépirodalom gyűjtőhelye. A sok helyen még gyerekcipőben járó digitalizálás kapcsán felmerülő problémákról, kezdeti nehézségekről, sikerekről és tapasztalatokról folyó párbeszédre adott lehetőséget a konferencia.

Horváth István, az OIK főigazgató-helyettese köszöntője után Szalóki Gabriella, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kultúráért Felelős Államtitkárság Közgyűteményi Főosztály könyvtári referense tartott előadást, melyet közreadunk.

Dr. Amberg Eszter, a pécsi Csorba Győző Megyei Könyvtár igazgató-helyettese a digitalizálás szerzői

jogi háttéréről tartott előadást. A szerzői jog a mű szerzőjének halálától számított 70 évig érvényes, és illeti meg a szerző jogutódjait, annak letelte után a művek szabadon felhasználhatók. Azon könyvtáraknak, melyek digitalizálást végeznek, ügyelniük kell a szerzői jogi kérdésekre, mert bármely mű digitális formában elektronikus eszközön történő tárolása, a törvény szerint többszörözésnek számít.

Az elméleti bevezető előadások után Markója Szilárd, az Országgyűlési Könyvtár igazgatója a Hungaricana, a legnagyobb magyar közgyűteményi portál példáján mutatta meg, hogy a digitalizált anyag miként kereshető a honlapon. A kataszteri térképek sokszoros nagyításban sem veszítenek képminőségükből, s a korabeli térképre rávetíthető a mai változat. A Hungaricana fotógyűteménye szintén páratlan kincset tesz mindenki számára elérhetővé. Ramháb Mária tanácsos, a kecskeméti Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár igazgatója, az Információs és Könyvtári Szövetség elnöke a könyvtár helyismereti gyűjteményének részét képező nem-

zetiségi anyagok digitalizálásáról tartott előadást. A nemzeti digitalizálási stratégiának megfelelően a tartalomszolgáltatás fejlesztése, az állományvédelem és az archiválás az alapvető cél. A nemzetiségi vonatkozású digitalizálás és a nemzetiségi anyagok szolgáltatása egyszerre kell, hogy megvalósuljanak. A digitalizálást külön tárhelyre végzik, a hozzáférés egyes cikkek esetében csak a könyvtárban biztosított, de a Hungaricana felületére is vezet gyakran link, sok esetben az anyag otthonról is letölthető.

Pap Dávid Zoltán, a pécsi Csorba Győző Megyei Könyvtár Helyismereti osztályának vezetője ismertette, hogy könyvtáruk elkezdte feldolgozni a Magyar Rádió pécsi archívumát, nagy mennyiségű fénykép- és dokumentumgyűjtemény érhető már el gyűjteményükből a Hungaricánán. A digitalizált dokumentumok számára önálló baranyai online adatbázis létrehozása a céljuk.

Tolnai Gáborné Lakatos Mónika, a győri Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér Digitális szolgáltatások osztályának vezetője elmondta, hogy könyvtáruk számára a közösségi médiában való folyamatos jelenlét azért is nagyon fontos, mert így új olvasókat találhatnak. A tárgyi feltételek – hasonlóan a baranyai megyei könyvtárhoz – adták a digitalizáláshoz: félautomata könyv-, és síkágvas lapszkenner áll rendelkezésükre. Számukra a teljes helyismereti gyűjtemény és a múzeumi gyűjtemény helyi vonat-

kozású dokumentumainak internetes közkinccsététele a cél.

Liebhauser János, a szekszárdi Illyés Gyula Megyei Könyvtár igazgatója előadásában arról beszélt, hogy helyismereti részlegük a teljesség igényével igyekszik gyűjteni minden, Tolna megyével kapcsolatos dokumentumot. Helytörténeti adatbázisuk html-formátumban érhető el, s továbbélése a Hungaricánán biztosított. A digitalizálásban a legkutatottabb állományrészt tekinti a könyvtár elsődlegesnek. Nemzetiségi helytörténeti anyaguk is jelentős, ezt is érdemes digitalizálni, ám az eszközpark és a személyi feltételek szűkösek.

A konferencia záróelőadásaként Pancsosz Alexandra, a házigazda OIK Gyűjteményi és Nemzetiségi Főosztályának vezetője számolt be az OIK-ban végzett digitalizálási munkákról, kiemelte a már megvalósult projekteket, így a görög nyelvű nemzetiségi folyóiratok digitalizálását. Az OIK, mint a nemzetiségek hazai szakkönyvtára, páratlan gyűjtemény birtokában van, a nemzetiségi anyag a digitalizálási terv kiemelt része. Horváth István főigazgató-helyettes, az OIK Informatikai Osztályának vezetője elmondta, hogy az OIK eszközparkja ugyan fejlesztésre szorul, de könyvtáruk rendelkezik korszerű karakterfelismerő szoftverek licenccel, a human-erőforrás szűkössége azonban lassíthatja a digitalizálási munkát.

Szalóki Gabriella könyvtári referens, EMMI Közgyűjteményi Főosztály

A könyvtári digitalizálás jövője

Szeretettel köszöntöm Önöket a 2. Nemzetiségkutatás és helytörténet konferencia alkalmából. Örömmel értesültem róla, hogy az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) a digitalizálás témakörét választotta a konferencia központi témájának. A tavalyi konferencián (Barátság 2017/3. szám melléklete. *A szerk.*) átfogó képet kaptunk a hazai nemzetiségek számára nyújtott könyvtári szolgáltatásokról, most ennek a digitális vetületét vizsgáljuk meg. Az OIK vezető szerepet tölt be a nemzetiségi dokumentumok gyűjtésében és szolgáltatásában, a megyei hatókörű városi könyvtárak szintén élen járnak a nemzetiségi szolgáltatásokban, amelybe a mai napon betekintést nyerhetünk.

Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (2017-2025)

A Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (KDS) a Digitális Nemzet Fejlesztési Program megvalósításával kapcsolatos aktuális feladatokról, valamint az egyes kapcsolódó kormányhatározatok módosításáról szóló

1486/2015. (VII. 21.) Korm. határozat 6. pontjában meghatározott feladat teljesítése érdekében készült, amelyben a Kormány felhívta az emberi erőforrások miniszterét, hogy gondoskodjon feladatkörét érintően a *Digitális Nemzet Fejlesztési Program (DNFP)* megvalósítását elősegítő közgyűjteményi digitalizálási stratégia elkészítéséről.

Az *Európai Digitális Menetrendben* megfogalmazott uniós elvárások mentén alakult ki Magyarország 2014-2020-as stratégiája, a *Nemzeti Infokommunikációs Stratégia* (a továbbiakban: NIS).

- A KDS ennek alábbi pilléreihez kapcsolódik:
 - *Digitális Állam Pillér*: A cél olyan átfogó szolgáltatások fejlesztése, amelyek az állampolgárok életminőségét növelik, azaz az elektronikus közszolgáltatások bővítése.

- *Digitális Kompetenciák Pillér*: A lakosság digitális kompetenciáinak fejlesztését kívánja támogatni annak érdekében, hogy csökkenjen a digitális írástudatlanság és a digitális megosztottság, és növekedjen a kulturális szolgáltatások elektronikus úton történő befogadása.

Ehhez kapcsolódóan a EFOP-3.3.3. – VEKOP/16 Országos múzeumi és könyvtári központi fejlesztés című pályázati projekt keretében sor kerül a közgyűjteményekben dolgozók digitális kompetenciafejlesztésére is, hogy a könyvtárak minél magasabb színvonalon tudják a digitális kompetenciaképzéseket biztosítani.

– *Digitális Gazdaság Pillér*: A kulturális tartalmak hosszú távú megőrzése és a hozzáféréseinek folyamatos biztosítása jelentősen ösztönözheti a hazai kutatás-fejlesztést, amely nyilvánvaló innovációs erőt jelent.

- Az internetről és a digitális fejlesztésekről szóló nemzeti konzultáció (InternetKon) eredményei alapján a Kormány által végrehajtandó Digitális Jólét Programjáról szóló 2012/2015. (XII. 29.) Korm. határozatban elfogadott *Digitális Jólét Program* a közgyűjteményekre, mint meghatározó fontosságú tartalomszolgáltatókra tekint. A Program akkor éri el célját, ha (1) a megfelelő tartalmat, (2) a megfelelő időben, (3) a megfelelő érintettnek el tudja juttatni.

- A köznevelési, a szakképzési, a felsőoktatási és a felnőttképzési rendszer digitális átalakításáról és Magyarország Digitális Oktatási Stratégiájáról szóló 1536/2016. (X. 13.) Korm. határozat alapján elkészült *Digitális Oktatási Stratégia így fogalmaz*: „Tekintettel arra, hogy a közgyűjteményi rendszer egyik legjelentősebb »felvevő piaca« az oktatási rendszer, ezért elengedhetetlen a területek közötti szinergia megteremtése. [...] A további fejlesztés során valósuljon meg a közgyűjteményi tartalomtárakkal és a Médiszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap archívumaival átjárhatóan kereshető rendszer kialakítása, valamint a *Nemzeti Köznevelési Portál* tartalmi és funkcióbeli aktualitásának megőrzése, folyamatos fejlesztésének biztosítása.”

Célrendszer és szemléletváltás

A közgyűjteményi szféra a tudásalapú társadalom egyik legfontosabb hiteles tartalomszolgáltatója. A digitális tartalmak hozzáférhetővé tétele hozzájárul a Kormány nemzet- és társadalompolitikai céljainak megvalósításához, így különösen a kulturális alapellátás kiteljesítéséhez. Ez a hazai nemzetiségeknek nyújtandó szolgáltatásokra is vonatkozik. A digitális másolat hozzáférhetővé tétele csak akkor válik felhasználóbaráttá, csak akkor stimulálja a használatot, ha könnyen kereshető és olyan többletinformációkat tartalmaz, amelyek relevánsak az egyes felhasználói csoportok számára.

A KDS megvalósítása így a közgyűjtemények átfogó szemléletváltásának meghatározó eleme. A közgyűjteményi online kereső rendszerben (*Nemzeti Adattár Projekt*), amelynek alapja a közgyűjtemények együttműködése és egy egységes, könnyen kezelhető adat-nyilván tartási rendszer megléte.

A Digitális Állam Pillér lényege: 2020-ra történjen meg a dokumentumok 50%-ának digitalizálása. Az állományvédelmi digitalizálásból a szolgáltatásorientáltra kell áttérni. A

cél az, hogy a közgyűjtemények a kulturális örökség őrzőiből, a kulturális örökség első számú, autentikus, forrás értékű megosztóivá váljanak.

Jogi vonatkozás

A szerzői jogi szabályozás és az elektronikus könyvek használatának kapcsolata munkacsoport jön létre, amely javaslatot tesz a szükséges módosításokra.

A szerzői jog kapcsán ismert, hogy a szerző halála után hetven évig nem lehet szabadon forgalmazni a műveit. A korábbi ötvenéves megkötés alapján József Attila művei már elérhetőek voltak a Magyar Elektronikus Könyvtárban, de az Európai Unió csatlakozással járó jogharmonizáció következtében le kellett venni, s amikor a hetvenedik év letelt, 2006-ban kerülhetett csak vissza. Ugyanakkor vannak jó példák, mint a Digitális Irodalmi Akadémia, ahol nyolcvan kortárs, illetve legújabb kori szerző teljes életműve bárki számára hozzáférhető Áprily Lajostól – Závada Pálig. A kulturális kormányzat az élő tagok – a magyar irodalom legkiválóbb alkotói – számára fizetett havi felhasználási díj formájában folyamatos anyagi támogatást nyújt írói, költői, irodalomelméleti tevékenységük folytatásához, újabb alkotások létrehozásához. Az Európai Unió Bírósága C-174/15. sz. ügyben az *elektronikus könyvek használatáról hozott döntése* értelmében ugyanis az uniós jogot úgy kell értelmezni, hogy a „használat” fogalma – meghatározott feltételek teljesülése esetén – kiterjedjen valamely könyv digitális formájú többszörözött példányára is.

Közgyűjteményi Digitalizálási Kollégium létrehozása

A felhasználói szemléletű tartalomszolgáltatás érdekében elengedhetetlen a hálózatos együttműködés biztosítása és, ezáltal a közgyűjtemények dinamizálása. Ebben a folyamatban a Közgyűjteményi Digitalizálási Kollégium, mint az *ágazatokon felüli tényező meghatározó szereppel bír és feladatának, hatáskörének pontos meghatározása indokolt. Az ágazatokat (könyvtár, levéltár, múzeum, kép- és hangarchívum) összefűző Közgyűjteményi Digitalizálási Kollégium a kultúráért felelős miniszter véleményező és javaslattevő testületként működik, a már létező ágazati aggregátorok egyfajta szakmai egyeztető fórumaként határozható meg. A Kormány a Kollégiumot kormányhatározattal hozza létre, határozza meg feladatait és jelöli ki tagjait.*

Az OSZK mint aggregátor

Az országos múzeum, az országos szakmúzeum, a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtár és az állami egyetem könyvtárának kiemelt feladatairól szóló 30/2014. (IV. 10.) EMMI rendelet (a továbbiakban: rendelet) kijelöli a feladatokat 8. §-ában a nemzeti könyvtár a Kultv. 60. § (1) bekezdésében meghatározott központi szolgáltatások keretében:

(1) a hozzáférhetőség széles körű biztosítása és a hosszú távú megőrzés érdekében digitalizálási terv alapján digitalizálja a gyűjteményében lévő könyvtári dokumentumokat;

(2) a könyvtárak országos elektronikus tartalomkezelési és elektronikus dokumentumszolgáltatási kompetenciaközpontjaként működik;

(3) a könyvtári rendszerre vonatkozóan az elektronikusan előállított és a digitalizált dokumentumok hozzáférhetővé tételére vonatkozó országos stratégiának és annak módszertani útmutatójának elkészítése;

(4) koordinálja a könyvtári dokumentumok digitalizálását, működteti a könyvtárak által megküldött elektronikus (digitalizált) dokumentumok nyilvántartását, gondoskodik a dokumentumok hosszú távú archiválásáról, a dokumentumokat a megküldő könyvtár által meghatározott korlátozások figyelembevételével szolgáltatja;

(17) együttműködik a nemzetiségek anyanyelvű könyvtári ellátását koordináló országos szakkönyvtárral, valamint

(18) részt vesz nemzetközi szakmai programokban, fejlesztésekben, kiemelten az Europeana hazai aggregációjában.

Ennek a műszaki feltételeinek megteremtésében az 1605/2016. Korm. rendelet segíti, amelyet sokan az Országos Könyvtári Rendszer Projektként ismernek.

A könyvtári szakág feladatai

Szolgáltatásfejlesztés

– Egységes minőségi követelmények (Fehér könyv: 2019. február 28.).

– A formális és informális oktatási szempontokat szolgáló alkalmazások fejlesztésére van szükség a mintaprojektek keretében.

– A mintaprojektekbe és digitális tanösvényekbe az oktatás szereplőinek és a kreatív iparágak széles körének bevonására van szükség.

Digitális gyűjteményfejlesztés

– A digitalizált dokumentumok egy példányának az OSZK digitális könyvtárában megőrzésre és hozzáférésre alkalmas formában kell megjelennie.

– A digitális másolatok elkészítését és megőrzését, valamint a webaratást (begyűjtést – *a szerk.*) távlatilag ki kell terjeszteni a határon túli, magyar vonatkozású tartalmakra.

Aggregációfejlesztés

– Arányosan elosztva a partnerekkel történő együttműködésben: eszközök és humán erőforrás.

Országos Könyvtári Digitalizálási projekt

A projekt célja a magyarországi és a határon túli könyvtárak hungarika-állományának digitalizálása és szolgáltatása. A projektben elvégzendő feladatok:

1. A digitális adatvagyon felmérése és begyűjtése;

2. a prioritások megállapítása után a szakkönyvtárakkal, az egyetemi, a megyei hatókörű városi és az egyházi könyvtárakkal való megállapodások kialakítása;

3. a könyvtárakban meglévő és az EFOP-4.1.8. projektben beszerzett digitalizálási infrastruktúra alapján megtörténik a regionális digitalizálási központok kialakítása;

4. ezen felül mozgó digitalizáló műhelyek létrehozása (minimum 2 -db);

5. az OSZK begyűjti és szolgáltatja a digitalizált állományokat, lehetővé teszi a NAP-kereső rendszerben való szolgáltatást, biztosítja a digitalizált objektumok megfelelő minőségi ellenőrzését;

6. az együttműködés és a webaratás kiterjesztését a határon túli, magyar vonatkozású tartalmakra, különös tekintettel a kulturális, az oktatási és a tudományos céllal készült, minőségi weboldalak területén.

Hálózatos felépítés:

Egy digitalizálási feladatokat ellátó *központi egység létrehozása, az OSZK szervezeti struktúrájához kapcsolódva* jön létre projektszerű működéssel.

A regionális digitalizálási központok kijelölése a meglévő intézményi infrastruktúrára alapozva.

Számukra az OSZK kompetenciaközpontként biztosítja a szabványokat, a metodológiát, a tárhelyet és a szolgáltatások rendjét. Az OSZK központi egységének feladata a folyamatos kapcsolattartás a regionális digitalizálási központokkal. A regionális digitalizálási központok feladata: a települési könyvtárak helytörténeti állományának digitalizálása és a digitális másolatok továbbítása az OSZK számára.

Jövőkép

A közgyűjtemények digitalizált állományának aránya 2025-re – a teljes digitalizálendő állományhoz képest – megközelíti az 50%-ot:

– *nagyságrendekkel nő* a közgyűjtemények tartalom-szolgáltatását igénybevevő felhasználók száma;

– a meglévő, illetve a létrejövő digitális tartalmak *egy közös kereső felületen* elérhetőek lesznek;

– a Digitális Oktatási Stratégia célrendszeréhez igazodva *40%-kal emelkedik a közgyűjteményi tartalmakra épülő felhasználható digitális tananyagok száma;*

– a közgyűjtemények egyre nagyobb számú állampolgár digitális kompetenciaképzéséhez járulnak hozzá;

– a közgyűjteményi tartalmak többletinformációval segítik az otthoni munkavégzést, a színvonalas rekreációt, a hazai és határon túli turisztikai desztinációk megismerését;

– az audiovizuális archívumok tartalomszolgáltatása teljes körűvé válik;

– a webaratás szolgáltatás Kárpát-medencei hatókörrel működik.